

References:

1. Bek, U 2001. Chto takoe globalizaciya? (What is globalization?) per. s nem. A. Grigorev & V. Sedelnik; obsh. red. poslesl. A. Filippov, Moskva: *Progress-Tradiciya*, 304 s.
2. Vindelband, V 1995. 'Filosofiya v nemeckoj duhovnoj zhizni XIX veka (Philosophy in German Spiritual Life in the 19th Century)', v *Vilgelm Vindelband, Izbrannoe: Duh i istoriya*, per. s nem., Moskva: *Yurist*, s. 294–363.
3. Zimmel, G 2011. Problemy filosofii istorii: Etyud po teorii poznaniya (Problems of the Philosophy of History: A Study on the Theory of Knowledge), per. s nem., red. VN Linda,. Moskva: *Knizhnyj dom "Librokom"*, izd. 2-e, 176 s.
4. Marten, D, Meczher, Zh & P'yer, F 2005. Metamorfozi svitu. Sociologiya globalizaciyi (Metamorphoses of the world. Sociology of globalization), Kiyiv: *Kiyevo-Mogilyanska akademiya*, 304 s.
5. Toffler, E 2002. Shok budushego (Shock of the Future), per. s angl., Moskva: *ООО "Izdatelstvo АСТ"*, s. 5-14, 187-197, 201-204.
6. Urri, Dzh 2018. Kak vyglyadit budushee? (What does the future look like?) per. s angl. A. Matveenکو; nauch. red. S. Shukina, Moskva: *Izdatelskij dom "Delo"*, 320 s.
7. Urri, Dzh 2012. Mobilnosti (Mobilities), Moskva: *Praksis*, 576 s.
8. Frank, A 1998. Reorient. Berkeley, Calif: *Univ. of California Press*, pp.88-90.
9. John Urry Lecture 2020. *Covid-19, Mobilities and Futures*. Available from: <<https://www.lancaster.ac.uk/events/john-urry-lecture-2020-covid-19-mobilities-and-futures>> [29 October 2020]
10. Sheller, M 2020. 'Mobility Justice, Climate Migration and the Lessons of Pandemic (Im)mobilities', *The University of British Columbia*. Available from: <<https://migration.ubc.ca/events/mimi-sheller-mobility-justice-climate-migration-pandemic-immobilities>> [25 September 2020]
11. Sheller, M 2018. *Mobility Justice: The Politics of Movement in an Age of Extremes*, Brooklyn: NY: *Verso*, 224 pp.
12. Young, J 2020. *The Economic Impact of Brain Drain*. *Investopedia*. Available from: <https://www.investopedia.com/terms/b/brain_drain.asp> [11 September 2020].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.27(10)-3

УДК 37.014.5:316.647.5-047.22(4)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА КОМПЕТЕНЦІЯ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ

TOLERANCE AS A UNIVERSAL COMPETENCE IN THE SYSTEM OF EUROPEAN EDUCATION

Є. В. Біденко

Актуальність теми дослідження. Концепція толерантності є наскрізним етичним дороговказом для функціонування усіх соціокультурних механізмів глобалізованого суспільства. Система вищої освіти не є виключенням, де у специфічний спосіб мають розв'язуватись протиріччя міжкультурної взаємодії, поваги до світоглядних переконань

Urgency of the research. The concept of tolerance is a cross-cutting ethical guide for the functioning of all socio-cultural mechanisms of a globalized society. The higher education system is not an exception. This is a system, in which the contradictions of intercultural interaction, respect for worldviews, etc. should be resolved in a specific way, and substantiation of

тощо, а обґрунтування стратегій толерантної інтерперсональної взаємодії є актуальним завданням для дослідників питань розвитку вищої освіти.

Постановка проблеми.

Сучасна європейська освіта декларує орієнтованість на відтворення гуманістичних цінностей та творчий саморозвиток особистості, що є неможливим без утвердження у суспільній свідомості та політико-правовій реальності демократичних цінностей. Проте, існує потреба в узагальненні теоретичних та, не менш важливо, практичних механізмів реалізації зазначених підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема толерантності у забезпеченні механізмів розвитку глобалізованого суспільства досліджена у роботах Т. Андрущенко, С. Бондиревої, М. Кушнарєвої та ін. Світоглядні виклики розвитку освіти проаналізовано у працях Ю. Калиновського, М. Колотило, Г. Ніколаї, О. Овчарук, В. Реут, Л. Рижак, Ю. Шабанової та ін. Специфіку дотримання принципів інклюзії та академічної чесності аналізували О. Вахрїна, Ю. Калиновський, Ю. Крук, Г. Нестеренко та ін.

Постановка завдання. Автор ставить собі за мету виявити особливості реалізації принципів забезпечення толерантності в якості важливої практики освіти у відповідності із гуманістичними ідеями європейського освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Задля виховання толерантності у навчальних закладах Європи застосовуються формальні та неформальні засоби, в тому числі через утвердження складного комплексу моральних цінностей (інклюзії, принципів академічної чесності тощо). Декларовані принципи знаходять своє відображення у етичних кодексах, що слугують дороговказами розвитку національних освітніх систем,

tolerant interpersonal interaction strategies is an urgent task for researchers in higher education.

Target setting. Modern European education declares a focus on the reproduction of humanistic values and creative self-development of the individual, which is impossible without the establishment of democratic values in the public consciousness and political and legal reality. However, there is a need to generalize the theoretical and, no less important, practical mechanisms for implementing these approaches.

Actual scientific researches and issues analysis. The problem of tolerance in ensuring the mechanisms of development of a globalized society is studied in the works of T. Andrushchenko, S. Bondyryeva, M. Kushnaryova and others. Worldview challenges of education development are analyzed in the works of Yu. Kalynovsky, M. Kolotylo, G. Nikolay, O. Ovcharuk, V. Reut, L. Ryzhak, Yu. Shabanova and others. The specifics of adherence to the principles of inclusion and academic honesty were analyzed by O. Vakhrina, Yu. Kalinovsky, Yu. Kruk, G. Nesterenko and others.

The research objective. The author aims to identify the features of the implementation of the principles of tolerance as an important educational practice in accordance with the humanistic ideas of the European educational space.

The statement of basic material. Formal and informal means are used to foster tolerance in European educational institutions, including through the establishment of a complex set of moral values (inclusion, principles of academic integrity, etc.). The declared principles are reflected in the codes of ethics, which serve as guidelines for the development of national educational systems, provide an ethical foundation for educational practices of specific universities, and so

забезпечують етичний фундамент освітніх практик конкретних університетів тощо.

Висновки. З аналізу дискурсу толерантності у європейській освіті, вдалося вийти на низку узагальнень: формування особистості європейського типу формує завдання виховання ціннісних компетенцій, які складають основу її мислення та дії; толерантність є універсальною компетенцією, спираючись на яку можливим є забезпечення прав людини та принципів демократії, реалізації ідеології миробудівництва та сприйняття етичних норм поведінки інших людей, розбудови екологічної та інформаційної безпеки тощо; виховання та дотримання базових цінностей європейського освітнього простору забезпечує гармонізацію європейського простору, урівноважене сприйняття іншого, формує атмосферу поваги та прагнення до співробітництва, убезпечує буття кожного в складному європейському соціумі; дослідження та подальше забезпечення освітніх практик толерантності постає як актуальне соціальне завдання цивілізаційного розвитку.

Ключові слова: толерантність, освіта, цінності, цивілізаційний поступ, інклюзія, академічна чесність, європейська освітня політика.

оп.

Conclusions. Based on the analysis of the discourse of tolerance in European education, it was possible to come to a number of consolidations: the formation of a European type of personality forms the task of educating value competencies that form the basis of its thinking and action; tolerance is a universal competence based on which it is possible to ensure human rights and principles of democracy, the implementation of the ideology of peacebuilding and the perception of ethical norms of behavior of others, the development of environmental and information security, etc.; education and adherence to the basic values of the European educational space ensures the harmonization of the European space, balanced perception of the other, creates an atmosphere of respect and desire for cooperation, ensures the existence of everyone in a complex European society; research and further provision of educational practices of tolerance appears as an urgent social task of civilizational development.

Keywords: tolerance, education, values, civilization progress, inclusion, academic honesty, European educational policy.

Актуальність дослідження. Концепція толерантності є наскрізним етичним дороговказом для функціонування усіх соціокультурних механізмів глобалізованого суспільства. Система вищої освіти не є виключенням, а й система вищої освіти, у якій у специфічний спосіб мають розв'язуватись протиріччя міжкультурної взаємодії, поваги до світоглядних переконань тощо, а обґрунтування стратегій толерантної інтерперсональної взаємодії є актуальним завданням для дослідників питань розвитку вищої освіти.

Постановка проблеми. Сучасна європейська освіта декларує орієнтованість на відтворення гуманістичних цінностей та творчий саморозвиток особистості, що є неможливим без утвердження у суспільній свідомості та політико-правовій реальності демократичних цінностей. Проте, існує потреба в узагальненні теоретичних та, не менш важливо, практичних механізмів реалізації зазначених підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема

толерантності у забезпеченні механізмів розвитку глобалізованого суспільства досліджена у роботах Т. Андрущенко, С. Бондиревої, М. Кушнарської та ін. Світоглядні виклики розвитку освіти проаналізовано у працях Ю. Калиновського, М. Колотило, Г. Ніколаї, О. Овчарук, В. Реут, Л. Рижак, Ю. Шабанової та ін. Специфіку дотримання принципів інклюзії та академічної чесності аналізували О. Вахріна, Ю. Калиновський, Ю. Крук, Г. Нестеренко та ін.

Мета полягає у виявленні особливості реалізації принципів забезпечення толерантності в якості важливої практики освіти у відповідності із гуманістичними ідеями європейського освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Поняття “толерантність” (лат. *tolerantia* – терпіння) у буквальному розумінні означає відсутність або ж помірковане (урівноважене) ставлення до будь-яких впливів. Вона має багатоцільове значення. Насамперед, вона дозволяє стримати неприязнь та нетерпимість по відношенню один до одного; знаходить вихід з конфліктних ситуацій; спрямовує стосунки на дотримання рівноправ'я, поваги, свободи. Толерантність є основою для нормалізації атмосфери взаємоповаги та довіри у соціумі, зберігає національну самоідентичність та розвиває самосвідомість, формує самооцінку особистості та групи людей, знижує поріг чутливості до несприятливих факторів, ситуацій, явищ. Толерантність забезпечує передачу досвіду позитивної соціальної взаємодії і досвіду людства у цілому, є досконалим зразком організації життєдіяльності в суспільстві, сприяє соціалізації, розвиває емпатію, лояльність та співчуття; розвиває готовність до спілкування, співробітництва і розуміння, дає змогу встановити конструктивне спілкування з представниками різних груп з іншим світоглядом; забезпечує збереження і розвиток культурного досвіду групи, етносу, суспільства; забезпечує перспективу трансформації навколишньої дійсності; створює умови для безпечного прояву творчої активності; формує умови для творчого самоствердження, надає можливість встановлення оптимально-збалансованого спілкування з іншими громадянами і усвідомлення своєї індивідуальності [3, с. 132].

Проаналізовані вище функції толерантності є необхідною складовою життя сучасного європейця у полікультурному, поліконфесіональному та поліетнічному суспільстві. Саме тому заклади освіти намагаються виховати у європейської молоді терпимість до інакшовості та подолати стереотипні ксенофобські настанови.

Одним з проявів толерантності у ЄС є запровадження інклюзивної освіти. Фахівці доводять, що освіта та її складові (навчання, виховання, розвиток) спроможні подолати негативне ставлення соціуму до ідеї інтегрованого навчання в одному освітньому середовищі звичайних дітей/підлітків та з особливими потребами. Адже дуже часто спостерігається негативне ставлення до спільного навчання змішаних груп дітей з боку батьків, педагогів та інших представників громадськості [12, с. 292].

У європейському освітньому просторі проблематика інклюзивної освіти знаходиться під пильною увагою педагогів, громадських, політичних та релігійних діячів, оскільки її реалізація є лакмусовим папірцем для низки базових цінностей сучасних європейців –

толерантності, гуманізму, моральності.

Спираючись на дослідження Г. Нестеренко та погоджуючись з результатами, відзначаємо, що “західноєвропейські університети активно посилюють просвітницький вплив за допомогою практичної реалізації ідей менеджменту багатоманітності та інтернет-сервісів. Наприклад, в університеті Дуйсбурга-Есена розроблено і функціонує інтернет-портал “Diversity-Portal”, представлений розділами відповідно до категорій різноманітності: Gender-Portal, International/Intercultural, Handicapped portal, Region-Portal тощо. В університеті Бремен менеджмент багатоманітності пов’язують з ідеями антидискримінації, інтернаціоналізації, рівності шансів і міжкультурністю. В університеті Гейдельберг ідеї багатоманітності проголошуються в самому девізі навчального закладу: “SEMPER APERTUS” – “завжди відкритий” і передбачають відкритість для ідей і людей будь-якої статі, віку, походження та віросповідання. Робиться акцент на креативність багатоманітності і до цілей менеджменту багатоманітності відносять використання креативного потенціалу багатоманітності і рівних шансів в освіті. Також і Віденський педагогічний університет зосереджує сьогодні всю свою увагу на проблемах культурної та мовної багатоманітності, свідомому оволодінні іноземними мовами тощо” [9, с. 60].

Задля виховання толерантності у навчальних закладах Європи застосовуються формальні, неформальні та інформальні засоби. Одним з неформальних засобів виховання толерантності є участь дітей та студентської молоді у роботі кіно/книго/відео клубів тощо. Після перегляду фільмів, прочитання літературних творів, перегляду вистав, телепрограм, в яких порушуються соціально значущі проблеми різного ґатунку, відбувається їх обговорення під час якого розставляються морально-етичні акценти, формуються ціннісні пріоритети учасників освітньо-виховного процесу тощо.

Застосування інтерактивних методів виховання характеризується наявністю якісного, професійного дискурсу фахівців та всіх причетних. Так, під час обговорення фільму/вистави/книги методом “мозкового штурму” учасники мають право висловити власні ідеї щодо тематики, які одразу ж можуть розвиватися чи доповнюватися іншими. У свою чергу, групова дискусія – це спільне спеціально організоване обговорення проблеми, що піднімається у переглянутому сюжеті, та яке передбачає перцепцію та аналіз різних точок зору. Діалектичний метод пошуку та вдосконалення існуючого знання дозволяє прояснити, а іноді і змінити думки, позиції та установки учасників відповідного процесу під час безпосереднього спілкування. Натомість метод “побувай у чужій шкірі” чудово розвиває вміння аргументувати. Метод емпатії – це перевтілення у певну особистість за допомогою чуттєво-образних, інтелектуальних та екзистенціальних уявлень для того, щоб усвідомити її стан і почуття. Метод образного сприйняття – це емоційно-образне дослідження об’єкта, що характеризується відповідним унаочненням у вигляді графіків, малюнків, записів тощо. Згідно гіпотетичного методу учасникам дискусії пропонується сконструювати версії розв’язання поставлених завдань або проблем. Цей метод передбачає вирішення прогностичних завдань типу “What will happen if...” (“Що буде, якщо...”) [14, с. 62-65].

Утвердження толерантності у європейській системі освіти

безпосередньо корелюється з такою цінністю як моральність. Дотримання норм моралі у освітніх закладах Європи знайшло своє втілення у такому понятті як академічна доброчесність.

“Визначаючись термінологічно, необхідно зазначити, що академічна доброчесність – це дотримання певних морально-правових норм, правил та принципів у навчальному закладі як студентами, так і викладачами. Правила академічної чесності орієнтують студента на якісне навчання, адекватну самооцінку щодо рівня отриманих знань та на перетворення його з об’єкта навчання на суб’єкта навчання. Фактично молода людина повинна зрозуміти, що від якості отриманих нею знань залежить її майбутнє: спектр можливостей щодо працевлаштування, кар’єрне зростання, соціальний статус та ін.” [6, с. 477].

Принципи та норми, що наповнюють академічну доброчесність реальним змістом знайшли своє відображення у Етичних кодексах, які у свій час були прийняті європейськими навчальними закладами.

Зокрема, “етичні кодекси стали продуктом освітянської культури в Польщі. Рух у цьому напрямі започаткував Ягелонський університет. Саме Ягелонський університет став першим, хто проклав шлях академічним чеснотам, що міцно ввійшли в життя викладачів, студентів та адміністрації. Академічний кодекс цінностей, прийнятий на засіданні Сенату Ягелонського Університету 25 червня 2003 р., визнає важливість академічних чеснот в умовах трансформації суспільства. Кодекс наголошує про повернення до багатовікових традицій, які протягом століть створювали авторитет науки, виражали моральну силу академічного світу, відображали місію вчених у просуванні етичних і громадських чеснот суспільства” [5, с. 52]. Проголошуючи академічний плюралізм думки та свободу наукового пошуку істини, університет повинен запобігати корупції, науковому переслідуванню та пригнобленню, засуджувати академічне шахрайство та плагіат, а також інші прояви негідної поведінки [17].

У свою чергу, Етичний кодекс провідного закладу вищої освіти Чехії “Вищої школи економіки” – є типовим для європейського університету і містить п’ять складових.

1. Вступна частина (преамбула), де декларується рівність всіх учасників освітнього процесу та спрямованість на забезпечення високої репутації науково-педагогічних працівників і випускників.

2. Частина I – загальні засади, в яких наголошено на необхідності дотримання моральних та етичних принципів, захисті свободи професійної думки, наукових ідей, висловлювань, обмін думками та інформацією, прийняття різноманітності поглядів, розуміння освітньої діяльності як невід’ємної частини розвитку людських знань і культури; постійне удосконалення професійної компетентності, вияв справедливості та об’єктивності в системі оцінювання знань, поваги до гідності інших членів колективу.

3. Частина II – засади педагогічної діяльності, в якій закріплено моральні й етичні норми поведінки і діяльності науково-педагогічних працівників та студентів. Зокрема, наголошується на дотриманні принципів відкритості, чесності, колегіальності; у взаємовідносинах не застосовувати недооцінки, приниження і зневаги студентів і членів колективу, виявляти оптимальну вимогливість, ініціативу у розвитку

незалежності та критичного мислення, підтримуючи зростання кваліфікаційного та професійного рівня у педагогічній діяльності викладачів. Разом з тим звертається увага на вимоги до студентів: максимальне дотримання норм і правил університетської спільноти щодо відвідування навчальних занять, належної поведінки, дотримання етичних норм, які стосуються некоректного використання результатів інтелектуальної діяльності іншої людини.

4. Частина III розкриває принципи наукової, художньої та іншої творчості. Зосередження уваги на вивченні проблем людських знань, розвиток освіти, матеріальних і нематеріальних цінностей на основі верховенства права, свободи та моралі.

5. Частина IV – заключні положення, в яких зазначаються умови та термін дії Етичного кодексу [18].

Отже, у Європі діє чітке правило: “Вчений може помилятися, але не може фальсифікувати. Наукове співтовариство відкидає дослідників, що займаються плагіатом, бойкотує їх, перериває з ними всілякі наукові контакти, відмовляється від спільної роботи” [16].

Визначальною подією в утвердженні моральних норм у європейському освітньому просторі стала Бухарестська декларація, що прийнята Міжнародною конференцією з етичних та моральних аспектів вищої освіти й науки в Європі у вересні 2004 р. Викладені в ній рекомендації, спрямовані на розповсюдження у суспільстві етичних і моральних аспектів вищої освіти та науки, цінностей та принципів академічної чесності та порядності. У Декларації зазначено, що заклади вищої освіти не можна розглядати як науково-технічні або соціально-гуманітарні “фабрики”. Їх інтелектуальні й культурні завдання більш важливі у суспільстві знань. Заклади вищої освіти не можуть вважатися вільними від цінностей й етичних норм, які життєво важливі для академічного, культурного, економічного, політичного та ін. розвитку суспільства в цілому. Університети як соціальні інституції повинні всіляко сприяти утвердженню найвищих морально-етичних норм в існуючому ціннісному контексті [4].

Моральні цінності та толерантність становлять підґрунтя для формування у європейській молоді гуманістичного світогляду. Гуманізм як одна з найвищих цінностей європейського цивілізаційного простору всіляко відтворюються у навчально-виховному процесі, політиці, культурному житті, законодавчих актах країн ЄС. Потреба у відтворенні гуманізму як європейської освітньої цінності була обумовлена домінуванням у ХХ сторіччі технократичної парадигми у освіті, низкою війн та локальних конфліктів, які знецінили людське життя та поставили людство на межу глобальної катастрофи.

Г. Ніколаї зауважує, що “загальна криза освіти, яка на схилі ХХ століття охоплює різні країни, пов’язана з дефіцитом у ній культури, втратою аксіологічних орієнтирів, технократичним перевантаженням, трансляцією знань у відчуженій формі без залучення емоційної сфери особистості, перенасиченістю змісту знаннями при відсутності смислів. Усвідомлення цих негативних процесів зумовило повернення науковців до людиноцентричної парадигми, яка у вигляді різноманітних філософських течій (феноменології, філософської антропології, екзистенціалізму, герменевтики) поступово завойовувала думки людства. Друга половина

минулого століття ознаменувалась активною переоцінкою освітянських парадигм у різних куточках планети. Концептуальне усвідомлення проблеми здійснювалося не тільки в межах педагогічної науки, але й у суміжних з нею психології, культурології, соціології тощо” [10, с. 13].

Вищеозначені процеси у європейській освіті актуалізували проблему гуманізації та гуманітаризації освіти, яка безсумнівно стала визначальним трендом сучасності, завдяки чому відбувається цілеспрямоване утвердження моральних, духовних, людиноцентричних цінностей.

Підсумовуючи досвід вітчизняної та європейської педагогіки, Ю. Шабанова та А. Осипов сформулювали “основні положення концепції гуманізації і гуманітаризації освіти:

- комплексний підхід до проблем гуманізації освіти, який передбачає повернення до цілісної людини і до цілісного людського буття;
- гуманні технології навчання і виховання студентів;
- навчання на межі гуманітарних і технічних сфер (на межі живого й неживого, матеріального та духовного, біології та техніки, техніки й екології, технології та живих організмів, технології та суспільства тощо);
- міждисциплінарний зв’язок в освітянських підходах” [15, с. 125].

В наш час необхідність подальшого розвитку гуманізму та цінностей з ним пов’язаних, сприяли появі концепції “нового гуманізму” принципи якої активно застосовуються у європейській освіті. Як слушно констатує М. Колотило, “сама гуманістична концепція освіти, яка виводить освіту за рамки утилітарної ролі в економічному розвитку і вбачає свою мету в збереженні і зміцненні гідності, здібностей і благополуччя людини в її відносинах з оточуючими людьми і з природою, відповідає тим вимогам, які ставляться перед освітою в ХХІ столітті. <...> переосмислення сутності освіти є інакше, аніж в попередніх парадигмах, розуміння природи людської діяльності: вона мислиться в якості встановлення етичних та соціально відповідальних відносин з природою та суспільством, з іншими людьми, з цінностями інших культур тощо” [7, с. 330].

Отже, сучасна європейська освіта спрямована на творчий саморозвиток особистості, відтворення гуманістичних цінностей, плюралізм думок, що є неможливим без утвердження у суспільній свідомості та політико-правовій реальності демократичних цінностей.

Для реалізації цінностей демократії засобами освіти Радою Європи було розроблено Хартію з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, що прийнята та затверджена 11 травня 2010 року 120-им засіданням Комітету Міністрів Ради Європи. Основним пріоритетом, що зазначений у цьому документі, є “можливість здобуття освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини для кожного в умовах формальної, неформальної, інформальної освіти на всіх її рівнях: початкової, загальної середньої та професійної освіти й підготовки, здобуття вищої освіти, а також участі в процесі демократичного врядування” [11, с. 45].

Демократичні цінності у європейському освітньому просторі проявляються в першу чергу у відтворенні аксіологем свободи, відповідальності, правової рівності щодо доступу до освіти, соціальної

справедливості, прав людини у різноманітних його проявах тощо.

В цьому контексті науковці підкреслюють, що утвердження пріоритету особистості в західноєвропейській культурі становить підґрунтя законодавчого закріплення свободи людини в системі освіти. Більшість демократичних європейських країн законодавчо закріпили свободу освіти як соціальну цінність. Ця свобода виявляється у “доступності освіти, що стимулює її вибір відповідно до потреб тієї чи іншої людини. В європейському просторі доступність освіти органічно пов’язана з відповідальністю особи перед собою і суспільством, яке кредитує особу, а не заклад. Це спонукає її робити зважений вибір, адже кредит належить повернути суспільству. Тому доступність освіти корелює з такими її вартісними рисами, як якість, суспільна потреба в ній та особистісна самореалізація. При цьому якість освіти є значущою вартістю для особи, її саморозвитку й самоствердження” [13, с. 27-29].

Виховання демократичних цінностей у навчальних закладах ЄС є запорукою існування демократії, усвідомлення її цінності широким загалом. Плекання демократичних цінностей у європейській освіті підсилюється традиціями виховання громадянської демократичної культури, що склалися десятиріччями.

Наприклад, система навчальної та виховної роботи Великобританії має споконвічні традиції виховання та освіти на засадах загальнолюдських і національних цінностей, які дають вагомий позитивний результат як у житті цілої країни, так і в становленні окремої особистості. “Оновлення освітньо-виховного процесу Великобританії, що відбулося на початку нового тисячоліття, зумовлене принципами демократизму, культуровідповідності, систематичності і спрямоване на максимальне сприяння утвердженню загальнолюдських цінностей, виховання толерантних стосунків між різними народами та культурами, формування європейської громадянськості та ін. Незалежно від того, які політичні сили перебувають при владі, в останні десятиліття розвиток освіти в цій країні є одним із пріоритетних напрямів державної політики” [1, с. 121].

Логічним доповненням демократичних цінностей у європейській освіті є розвиток такого аксіологічного пріоритету як солідарність. Європейська освітня спільнота підтримує демократичні традиції, разом з тим активно впроваджує єдині рамкові освітні стандарти та принципи, що є запорукою духовного і культурного зміцнення ЄС.

В той же час, солідарність як цінність європейської освіти не передбачає одноманітності, вона спрямована лише на встановлення єдиних підходів до розвитку національних систем освіти країн ЄС.

Солідарність у європейському освітньому просторі виховується шляхом полікультурного (або мультикультурного) навчання, що має забезпечити залучення різних етнонаціональних та релігійних спільнот до ціннісного поля ЄС.

З точки зору фахівців, до основних напрямів впровадження засад полікультурності в країнах Європейського Союзу можна віднести, по-перше, реформування (чи створення) освіти для національних меншин та їх культур “рівних можливостей”, що і є “головною метою, поставленою мультикультурним підходом; по-друге, виховання взаємного культурного розуміння та толерантності між представниками різних етнічних (мовних, релігійних, культурних) груп у суспільстві, що досягається реформуванням

та модернізацією освітніх програм, навчальної літератури та методів навчання для всієї системи освіти” [8].

Загалом, на переконання Т. Андрущенко, “освіта і наука через засоби правового регулювання стають своєрідною “експериментальною лабораторією” по виробленню механізмів прищеплення великим спільнотам, суб’єкти яких знаходяться по різні боки цивілізаційних розколів, відчуття світоглядної необхідності єднання та аксіологічного підґрунтя між цивілізаційної толерантності і солідарності, виключно на основі яких, стане можливим подолання негативних для людства і людини наслідків процесів глобалізації, інформатизації, корпоративізації сучасного світу” [2, с. 219].

Висновки. Підсумовуючи результати нашого дослідження, варто зауважити, що сучасні процеси у європейській освіті знаходяться під потужним впливом глобалізації та інформаційної революції. Глобалізація сприяла створенню міжнародного та загальноєвропейського освітнього поля, в першу чергу, на базі англійської мови, прискорила обмін науково-педагогічними кадрами та студентами, надала поштовх універсалізації освітніх програм, основних підходів до освіти тощо. В той же час, глобалізація створила підґрунтя для розмивання національних освітніх цінностей, для руйнівного впливу більш потужних культурно-освітніх систем на менш розвинені та ін. Інформаційна революція, у свою чергу, надала низку нових можливостей для модернізації освіти: запровадження дистанційного навчання, відкрила доступ до новітніх наукових баз даних, створила можливості для самоосвіти та творчості. Необхідно зазначити, що наслідки і глобалізації, і інформаційної революції варто оцінювати крізь призму людиноцентризму. Безсумнівно, під впливом інформаційної революції та позитивних аспектів глобалізації якість європейської освіти значно покращилась, відбулися кардинальні зміни у її інформаційно-технічному оснащенні.

Можна констатувати, що європейський вимір освітніх цінностей передбачає, перш за все, акцентуацію на захисті прав та свобод людини, її честі та гідності. Згідно європейським світоглядно-освітнім орієнтирам людині має бути забезпечено мирне життя, можливості зберігати здоров’я, а як наслідок високий рівень якості життя. Не менш важливою цінністю для європейської освіти є екологічна безпека, яка базується на розвиненій екологічній свідомості та екологічній культурі всіх суб’єктів соціальних відносин й державного управління.

Європейський культурно-освітній простір неможливо уявити без реалізації таких духовних цінностей як толерантність, моральність, гуманізм, демократія і солідарність. Дані цінності необхідно розглядати у комплексі, оскільки вони знаходяться у діалектичній єдності, що знайшло своє відображення у освітніх практиках країн ЄС. Зокрема, толерантність й моральність становлять внутрішнє наповнення гуманістичного світогляду людини, а демократичні норми та принципи дозволяють проявитися свободі у виборі траєкторії навчання, творчої самореалізації учня (студента). У свою чергу солідарність як освітня цінність забезпечує єдність підходів до навчально-виховного процесу у державах Європейського Союзу, при збереженні права на національну унікальність.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко, ТВ 2015. 'Національне та загальнолюдське як домінуючі цінності сучасної освітньої політики (європейський контекст)', *Мультиверсум. Філософський альманах*, Вип. 9-10, с. 117-134.
2. Андрущенко, ТВ 2014. 'Освіта як інтеграційний чинник сучасного цивілізаційного розвитку', *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова, Серія 18: Економіка і право*, Вип. 24, с. 213-221. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2014_24_31>. [22 Жовтень 2020].
3. Бондырева, СК & Колесов, ДМ 2003. Толерантность (введение в проблему), Москва; Воронеж: НПО "МОДЕК", 240 с.
4. *Бухарестская декларация этических ценностей и принципов высшего образования в Европе*, 2004. Высшее образование в Европе, Том XXIX, № 4, Этические и моральные аспекты высшего образования и науки в Европе, ЮНЕСКО – СЕПЕС. Доступно: <http://www.aha.ru/~moscow64/educational_book/Hee_xxix_4_2004.zip>. [22 Жовтень 2020].
5. Вахріна, ОВ 2015. 'Академічні кодекси цінностей у вищій школі Польщі', *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 4, с. 49-59.
6. Калиновський, ЮЮ 2012. 'Академічна чесність як чинник правового виховання студентської молоді', *Гілея: науковий вісник : зб. наук. праць*, Київ, Вип. 63 (№ 8), с. 477-482.
7. Колотило, М 2013. 'Гуманістичний потенціал новітньої парадигми освіти в реаліях сучасної антропологічної кризи', *Філософія освіти. Philosophy of Education*, № 2 (13), с. 317-332.
8. Кушнарєва, МБ & Грищенко, ОА 2013. *Теоретичні засади багатокультурності та світовий досвід*. Доступно: <<http://www.culturalstudies.in.ua>>. [28 Жовтень 2020].
9. Нестеренко, Г 2016. 'Аксіологія інклюзивної освіти та педагогіки гетерогенності', *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*, № 2, с. 53-66.
10. Ніколаї, ГЮ 2013. 'Методологічні пошуки у сфері мистецької освіти', *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*, Вип. 1, с. 3-17.
11. Овчарук, ОВ 2016. 'Сучасний досвід впровадження освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини в країнах східного партнерства', *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*, № 2, с. 44-51.
12. Реут, ВГ 2014. 'Методика исследования уровня профессиональной готовности педагогов к работе с гетерогенными группами учащихся', *Инклюзивное образование : проблемы и перспективы : сб. науч. тр. по материалам междунар. науч.-практ. конф., (19-21 мая 2014 г.)*, сост. ЕВ. Иванов; Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, с. 292-299.
13. Рижак, Л 2008. 'Євроінтеграція вищої освіти України: аксіологічний вимір', *Вісн. Львів. ун-ту ім. І. Франка. Філософські науки*, Вип. 11, с. 27-37.
14. Романова, Н (ред), Зінченко, А, Гусак, Н, Дмитришина, Н, Довбах, Г & та ін. 2011. *Формування толерантного ставлення до дітей, яких торкнулася проблема ВЛ/СНІДу: особливості підготовки волонтерів*, Київ: МБФ "Міжнародний Альянс з ВЛ/СНІД в Україні", 128 с.
15. Шабанова, ЮО & Осипов, АО 2014. 'Сутність і принципи гуманної педагогіки вищої школи', *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*, № 2, с. 123-130.
16. Fandom 2020. *Етичні проблеми науки в началі ХХІ століття*. Доступно: <<https://bsu-philosophy.fandom.com/wiki/>>. [28 Жовтень 2020].
17. Kruk, J 2013. Good scientific Practice and ethical principles in scientific research and higher education. Available from: <<http://www.cejssm.usz.edu.pl/>>. [28 October 2020].

18. Vysoká škola ekonomická v Praze, 2018. *Jednací řád Etické komise Vysoké školy ekonomické v Praze*. Available from: <<https://www.vse.cz/informace-o-vse/informace-a-predpisy/eticky-kodex/jednaci-rad-eticke-komise-vysoke-skoly-ekonomicke-v-praze/>>. [28 October 2020].

References:

1. Andrushenko, TV 2015. 'Nacionalne ta zagalno lyudske yak dominantni cinnosti suchasnoyi osvitynoyi politiki (yevropejskij kontekst) (National and universal as the dominant values of modern educational policy (European context))', *Multiversum. Filosofskij almanah*, Vip. 9-10, s. 117-134.
2. Andrushenko, TV 2014. 'Osvita yak integracijnij chinnik suchasnoho civilizacijnogo rozvitku (Education as an integration factor of modern civilization development)', *Naukovij chasopis NPU imeni MP Dragomanova, Seriya 18: Ekonomika i pravo*, Vip. 24, s. 213-221. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2014_24_31>. [22 Zhovten 2020].
3. Bondyрева, SK & Kolesov, DM 2003. Tolerantnost (vvedenie v problemu) (Tolerance (introduction to the problem)), Moskva; Voronezh: NPO "MODEK", 240 s.
4. *Buharestskaya deklaraciya eticheskikh cennostej i princi-pov vysshego obrazovaniya v Evrope (Bucharest Declaration of Ethical Values and Principles of Higher Education in Europe)*, 2004. Vysshee obrazovanie v Evrope, Tom XXIIH, № 4, Eticheskie i moralne aspekty vysshego obrazovaniya i nauki v Evrope, YuNESKO – SEPES. Dostupno: <http://www.aha.ru/~moscow64//educational_book/Hee_xxix_4_2004.zip>. [22 Zhovten 2020].
5. Vahrina, OV 2015. 'Akademichni kodeksi cinnostej u vishij shkoli Polshi (Academic codes of values in higher education in Poland)', *Pedagogichni nauki: teoriya, istoriya, innovacijni tehnologiyi*, № 4, s. 49-59.
6. Kalinovskij, YuYu 2012. 'Akademichna chesnist yak chinnik pravovogo vihovannya studentskoyi molodi (Academic honesty as a factor in the legal education of student youth)', *Gileya: naukovij visnik : zb. nauk. prac*, Kiyiv, Vip. 63 (№ 8), s. 477-482.
7. Kolotilo, M 2013. 'Gumanistichnij potencial novitnoyi paradigmi osviti v realiyah suchasnoyi antropologichnoyi krizi (Humanistic potential of the latest paradigm of education in the realities of modern anthropological crisis)', *Filosofiya osviti. Philosophy of Education*, № 2 (13), s. 317-332.
8. Kushnarova, MB & Grishenko, OA 2013. *Teoretichni zasadi bagatokulturnosti ta svitovij dosvid (Theoretical principles of multiculturalism and world experience)*. Dostupno: <<http://www.culturalstudies.in.ua>>. [28 Zhovten 2020].
9. Nesterenko, G 2016. 'Aksiologiya inklyuzivnoyi osviti ta pedagogiki geterogenosti (Axiology of inclusive education and pedagogy of heterogeneity)', *Visnik Kiyivskogo nacionalnogo torgovelnno-ekonomichnogo universitetu*, № 2, s. 53-66.
10. Nikolayi, GYu 2013. 'Metodologichni poshuki u sferi misteckoyi osviti (Methodological research in the field of art education)', *Aktualni pitannya misteckoyi osviti ta vihovannya*, Vip. 1, s. 3-17.
11. Ovcharuk, OV 2016. 'Suchasnij dosvid vprovadzhennya osviti dlya demokraticnogo gromadyanstva ta osviti v galuzi prav lyudini v krayinah shidnogo partnerstva (Modern experience of implementing education for democratic citizenship and human rights education in the Eastern Partnership countries)', *Visnik Dnipropetrovskogo universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya : Pedagogika i psihologiya*, № 2, s. 44-51.
12. Reut, VG 2014. 'Metodika issledovaniya urovnya professionalnoj gotovnosti pedagogov k rabote s geterogenymi gruppami uchashihsya (Methods of researching the level of professional readiness of teachers to work with heterogeneous groups of students)', *Inklyuzivnoe obrazovanie : problemy i perspektivy : sb. nauch. tr. po materialam mezhdunar. nauch.-prakt. konf., (19-21 maya 2014 g.)*, sost. EV. Ivanov; Velikij Novgorod: NovGU im. Yaroslava

Mudrogo, s. 292–299.

13. Rizhak, L 2008. 'Yevrointegraciya vishoyi osviti Ukrayini: aksiologichnij vimir (European integration of higher education in Ukraine: axiological dimension)', *Visn. Lviv. un-tu im. I. Franka. Filosofski nauki*, Vip. 11, s. 27-37.
14. Romanova, N (red), Zinchenko, A, Gusak, N, Dmitrishina, N, Dovbah, G & ta in. 2011. Formuvannya tolerantного stavlennya do ditej, yakih torknulasya problema VIL/SNIDu: osoblivosti pidgotovki volonteriv (Formation of tolerant attitude to children affected by HIV / AIDS: features of volunteer training), Kiyiv: MBF "Mizhnarodnij Alyans z VIL/SNID v Ukrayini", 128 s.
15. Shabanova, YuO & Osipov, AO 2014. 'Sutnist i principy gumannoyi pedagogiki vishoyi shkoli (The essence and principles of humane pedagogy of higher education)', *Visnik Dnipropetrovskogo universitetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya : Pedagogika i psihologiya*, № 2, s. 123–130.
16. Fandom 2020. *Eticheskie problemy nauki v nachale HHI stoletiya (Ethical problems of science at the beginning of the XXI century)*. Dostupno: <<https://bsu-philosophy.fandom.com/wiki/>>. [28 Zhovten 2020].
17. Kruk, J 2013. Good cientific Practice and ethical principles in scientific research and higher education. Available from: <<http://www.cejssm.usz.edu.pl/>>. [28 October 2020].
18. Vysoká škola ekonomická v Praze, 2018. *Jednací řád Etické komise Vysoké školy ekonomické v Praze (Rules of Procedure of the Ethics Committee of the University of Economics in Prague)*. Available from: <<https://www.vse.cz/informace-o-vse/informace-a-predpisy/eticky-kodex/jednaci-rad-eticke-komise-vysoke-skoly-ekonomicke-v-praze/>>. [28 October 2020].